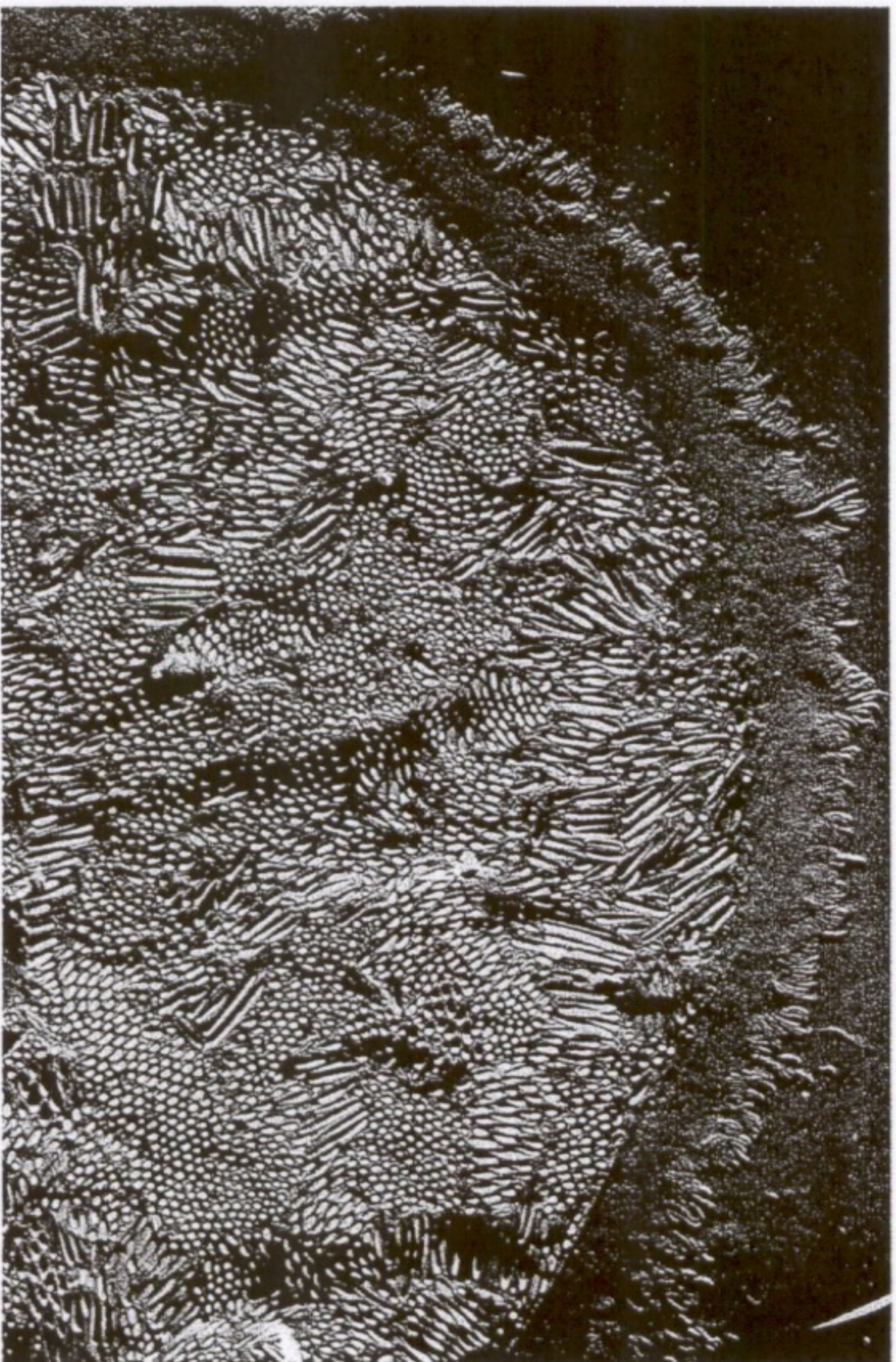

vzájemným slykem hráčů, trenérů, koučů, funkcionářů, fanoušků a sportovních novinářů. Takovéo formy komunikace mohou však přinášet i jistou míru nepřátelství hostitelské země. Čelíme zde totiž i možným kontraverzním vazbám týkajícím se národní a osobní identity a provázaným s fenoménem sympatie k místu, regionu nebo zemi. Problémy s tím spojené pak postupně vytvořily novou mezinárodně působící profesionální kategorii právníků, ekonomických poradců, odborných konzultantů a manažerů.

Sportovní migranti nemohou být vázáni primárně oscilací sympatií kolem specifického místa či lokálního společenství. Jejich *status* a *tržní hodnota* je totiž odvozována převážně z etosu tvrdé profesionální přípravy, odstupňovaných odměn a víězství za každou cenu. Jsou v situaci, kdy se herní dovednosti a sportovní výkon stávají subjektem ekonomických kalkulů, kdy úspěch je pevně provázán s jejich tržní hodnotou. Existence klubů a individuálních sportovců je stále silněji závislá na příjmech proudících od diváků, sponzorů a masových médií. Napětí mezi dvojím pojetím sportu, tj. mezi těmi, kteří vidí ve sportu výnosnou mediální zábavu (anglicky pojmový ekvivalent „sportainment“) a těmi, kdo mají na srdci spíše pozitivní socializační a kondiční funkce sportu, tak přesahuje téma sportovní migrace do dalšího fascinujícího sociologického tématu: vzájemný vztah elitního profesionálního vrcholového sportu a masové kultury v širším kontextu filozofických, kulturních a lidských aspektů sportovních hodnot

Nodularia litorrea z Baltického moře.

Buňka je napěchována plynovými měchýřky, zajišťujícími vznášenlivost ve vodě.

Mohutná slizová pochva trichomů vyběhá v radiální vlákna.

Preparace mrazovým lámáním. (Foto: J. Šmarda)

Z historie a současnosti univerzity

Ýuka tvorby textu na vysoké škole

ZBYNĚK FIŠER

Dovednost psát srozumitelné texty s odborným obsahem patří ke klíčovým kompetencím absolventa vysoké školy. Student by měl umět bez problémů napsat referát, studii, recenzi nebo zprávu o projektu na vybrané téma svého vystudovaného oboru tak, aby předpokládaný čtenář jeho textu rozuměl. Tím nemám na mysli popularizaci, zjednodušování, laické převyprávění témat, nýbrž dovednosti kompoziční, schopnosti přehledně látku strukturovat, schopnosti srozumitelně formulovat a správně jazykově vyjádřit myšlenky, postoje, hodnocení atd.

V rozvoji **klíčové kompetence** umět psát texty napomáhají studijním osvědčené algoritimizované návody didaktiky slohu (např. jaký zvolit žánr, na jakém místě v textu uvádět citáty a prameny), poučky z pedagogické psychologie (např. jak efektivně zpracovávat literaturu), knihovnické normy (jak správně citovat) i zákony (např. kdy podle autorského zákona můžeme citovat). V poslední době se současně „řemeslné“ přípravy na psaní stávají rovněž techniky a metody tvůrčího psaní.

1. Co je to tvůrčí psaní

Tvůrčí psaní je vědní obor, který popisuje, jakými tvůrčími metodami lze u studujících rozvíjet kompetenci psát smysluplné, funkčně adekvátní texty. Tyto kreativizační metody se snažíme proměnit v techniky psaní. Vzniká tak soubor návodů, jak hledat téma, jak (se) stimulovat k psaní, jak začít psát text a jak u psaní vydržet až do úspěšného konce.

Člověk se při psaní učí naslouchat svým vnitřním hlasům, emocím i myšlenkám, učí se je vyjadřovat přirozeně a tak, aby mu čtenář správně rozuměl a podle toho na jeho texty reagoval. Aby se zasmál, podivil, našel kal nebo nadával, aby něco udělal právě tak, jak pisatel chtěl – zkrátka aby autorovi uvěřil.

Tvůrčí psaní je interdisciplinární obor. Jeho pracovní postupy jsou odvozeny z mnoha humanitních, přírodovědných i uměleckých oborů, z oblasti marketingu – a všude tady se také uplatňují. Ne ovšem nějak živelně, tvůrčí psaní je psaní řízené, psaní s determinantami a přesně jasnými cíli. Spojujícím cílem je rozvíjení kompetence myšlenkově řešit problémové situace, samostatně nebo v kooperaci s ostatními. Proto by se techniky tvůrčího psaní měly stát součástí výchovy k tvořivému myšlení ve všech oblastech vzdělávání.

Tvůrčí psaní považuje mnoho lidí za něco neodborného, málo vědeckého, za hraní se slovy, psaní básniček nebo vypravování na volné téma. Ano, říkám neskromně: psaní básniček nebo vymyšlení příběhů – ale ne na volné téma. Tvůrčí psaní je psaní řízené. Žádné bezbřehé plácání slovní kaše. Básničky, příběhy, řetězce asociací nebo deníky jsou prostředek, médium, jehož pomocí se učíme pracovat s tím křehkým materiálem, jakým slova jsou. Cvičení technik tvůrčího psaní textů mají pisatele povzbudit, pozitivně motivovat, zbavit ho obav, stresu, zábran, měla by uvolnit jeho smysly pro vnímání vnitřních pocitů a myšlenek. Proto volíme často hravé (herní) postupy, tedy i hru s texty, se slovy, se slohovými útvary, básně i vyprávění.

Zvláště v etapě nácvičku pracovních návyků vhodných pro úspěšné psaní odborného textu je nutné vytvořit v pisatelích pocit sebejistoty, sebedůvěry, stimulačního tvůrčího napětí a pozitivního očekávání. Krátká textová cvičení zvládne na přiměřené úrovni každý pisatel. Dvoji přínos z nich má ovšem tehdy, jestliže se naučí svůj výkon patřičně reflektovat. A jestliže autor ví a pozná, co mu daný text přinese, lze očekávat, že se nacvičený pracovní (textotvorný) postup stane součástí jeho myšlenkového tvoření i přičtě, až bude řešit skutečný formulační nebo badatelský problém. Techniky tvůrčího psaní jsou technikami tvůrčího myšlení.

2. Techniky individuální práce při přípravě odborného textu

Automatický text

Gabi Ruhmannová z Centra tvůrčího psaní na univerzitě v Bochumi začíná svůj každý den po probuzení pětiminutovým automatickým textem. Rozcvička, bez níž si den neumí představit; pak několik hodin píše. Někteří naopak automatickým textem svůj pracovní den uzavírají. – Automatický text je polyfunkční. Plánujeme nebo bilancujeme, rozehříváme se nebo hodnotíme, hledáme nová slovní spojení a nápady nebo původ své nálady. Pokud nás tíží sen, vypíšeme se z něj, pokud nás tíží prožitý den, vypíšeme se z něho.

Když někdo neví, jak začít psát, doporučuje se k odblokování právě nekolikaminutový **automatický text**: píše bez opravování a bez přerušování o tom, že nemůžete psát, o svých momentálních pocitech, vše, co vám slina přinese na jazyk, ať to souvisí s tématem vaší práce či nikoli. Někdy je účelné psát automatický text na vybrané téma. Tím může být pro studující na počátku otázkou *O čem bych chtěl psát?* Tímto způsobem studenti nalézají zárodky tematického okruhu svých budoucích odborných prací. Stane-li se, že student objeví, že by nejráději psal něco úplně jiného než například eseje, diplomku či seminární práci, nesmí zahodit flintu do žita, ale brát informaci vynesenu z podvědomí jako příspěvek k mapování vý-

chozí situace. Zda napíše dříve chtěnou povídku, nebo nechtěnou seminární práci, musí si ovšem rozhodnout každý sám.

Mindmapping

Obsah vlastní hlavy je občas vhodné vysypat na stůl. Nebo na papír. Zvláště když hledáme témata badatelského projektu. Tímto způsobem hledáme například konkrétní témata seminární nebo jiné závěrečné práce. Na malé kartičky rychle vypisuje student všechny nápady na téma *O čem bych mohl psát*. Zaznamená všechny motivy, touhy a přání, probádané oblasti, přečtené knihy, dobré rady, místa znalosti i neznalosti, nápady na další využití textu či projektu. Popsané lístky pak tematicky seřadí, vybere si ty nejvhodnější okruhy a pokusí se zformulovat první znění tématu. Kartičky, zvláště nalepovací, mají tu výhodu, že je můžete po libosti přeskupovat (tradiční mind map, „mentální mapa“ vypisovaná na jeden velký papír, to neumožňuje). Tak se studenti mohou rychle pokusit o různé pohledy na své vědomosti a hledat mezi nimi nové vztahy.

Techniky řízených asociací

Pro práci na přesné formulaci tématu se nám v kurzech osvědčily užitečné techniky řízených asociací: **clustering**, **abecedář** nebo **akrostich**.

Clustering nám ve srovnání s automatickým textem uspoří spoustu času. K tzv. klíčovému slovu vytváříme nejprve řady asociací a asi po minutě se nám z nich vynoří počáteční myšlenka – zárodek tématu budoucího textu. V automatickém textu bychom vypisovali všechny asociční řady, než bychom se dostali k požadovanému jádru textu. Při clusteringu začneme psát souvislý text až v okamžiku, kdy na nás téma jasně zablíká na konci nějaké řady asociací. Ostatní řady obrazných představ jsou slepé uličky, jejichž materiál – slovní spojení či obrazy – můžeme v souvislém textu použít. Za deset minut vznikne miniatura, která nás v psaní rozsáhlého projektu (textu) posune o kousek dál. Třeba k dalšímu clusteru.

Jestliže studenti na základě asocičního psaní, mentální mapy nebo prosté úvahy dospějí k formulaci nějakého tématu své budoucí práce, nebyvá ještě vyhráno. Mnozí se záhy zděsí, že si s tématem nevědí rady. Je třeba je naučit, že se téma vyvíjí, že je možné ho přeformulovat, a někdy je to přímo nezbytné. Pro zpřesnění formulace tématu můžeme použít **abecedář**, sestavený z adjektiv nebo substantiv, která vyjadřují libovolné „vlastnosti“ tématu. Ke každému písmeni abecedy student rychle napíše alespoň jedno slovo související s jeho tématem. Seznam nakonec použije k přeformulování tématu.

Rovněž **akrostich** – básně za jménem – je založen na usměrňujících asociacích. Klíčové slovo svého tématu napíšeme po písmenech pod sebe a ke každému písmeni doplníme dvojjmennou větu, větu s podmíněm i přísud-

kem. Vytvořená báseň vypovídá o tom, jak své téma intuitivně vnímáme. Nejednou se akrosich stane zárodkem hypotézy.

Správný úhel přístupu ke zvolenému tématu si může osamělý pisatel ověřit simulací rozličných perspektiv. Může se zamýšlet nad tím, ba přímo si to vyzkoušet, jak by vypadal jeho text psaný pro různé čtenáře: pro laiky, pro mládež, téma jako napínavý příběh, jako lyrika atd. Má-li studující na psaní dost času, může si s tématem pohrávat libovolně dlouho. Má-li si s kým o tématu promluvit, je výborné, když to udělá. Osvědčené je ovšem také cvičení, kdy různé přístupy k tématu formulujeme jako rozličné knižní tituly své zamýšlené práce. Rychlým a jednoduchým, hravým způsobem tak ověříme, co je na našem tématu důležité, resp. co nám v jeho formulaci chybí nebo z ní přechňuje.

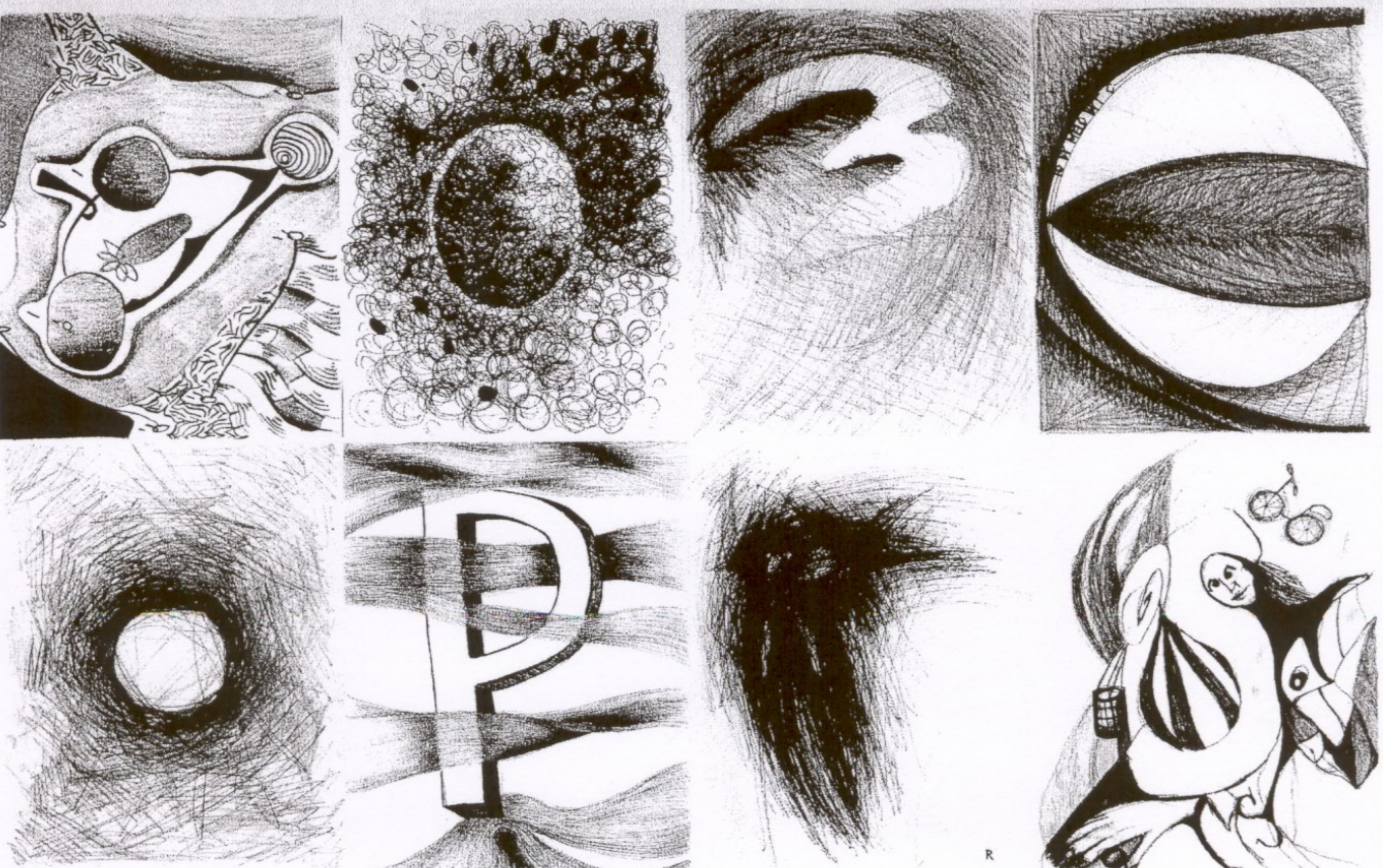
3. Výtvarné činnosti na cestě k preciznímu textu

Již několik let se pokouším využívat v graduálním i postgraduálním vzdělávání podněty tvůrčího psaní spojené s výtvarnými činnostmi. Vycházím z předpokladů, že činnost ve skupině může vést k vzájemné inspiraci, může být povzbuzením pro nesmělé „laiky“, a hlavně konfrontace verbálních postupů s nonverbálními soustředí pozornost autorů na přesnější vyjadřování vlastních myšlenek a pocitů. Pro psaní textu je nezbytná následující reflexe výtvarné činnosti.

Automatická kresba

Automatická kresba, laicky vnímaná jako neřízené čmáraní po papíře, je osvědčený odblokovávací či přeladovací prostředek podobně jako krátké automatické psaní. Tak jako mohou vznikat automatické texty na zadané téma, může i automatická kresba vycházet z vnějšího podnětu. Tím může být například „výtvarné zivárnění libovolného písmene“ jako cvičení pro posluchače přednášky o lettrismu a experimentální poezii. V přednášce docenta Radka Horáčka z Pedagogické fakulty MU *Je písmo obrazem?* – *O pohybu na rozhraní slovesného a výtvarného projevu*¹ dostávají posluchači vedle ukázek a výkladů významných artefaktů lettrismu a vizuální poezie i možnost formulovat vlastní odpověď na otázku z názvu přednášky. Během výkladu si každý nakreslil obrázek libovolného písmene a přednášející poté auditoriu všechny kresby ukázel. – Význam individuální automatické kresby se tímto způsobem posouvá od abreaktivní funkce k jedinečnému pokusu o experiment na hranici slovesného a výtvarného; prožitek tvorby se spojuje s prožitkem nabývání nových odborných poznatků.

¹ Realizováno v dubnu 2004 pro Ateliér tvůrčího psaní na Filozofické fakultě MU.

Obrázek 1 (Lettrismus o automatická kresba)

na jsou stejnou barvou“), kdy je třeba brát v potaz i možné skryté významy, jež mohou být i protichůdné (zde deklarovaná diskretnost versus skrytý klam). Hravost v kresbě (zde figurka písmene R, míč vpravo dole, slunce v pozadí) odhaluje i vznikající pozitivní vztah k tématu, který jsem na začátku kurzu u autorky postrádal.

Obrázek 3: Barvy jako vlastnosti mého tématu: Lexikum v reklamě.

Ilustrace v přípravě na překlad textu?

V kurzu zaměřeném na rozvoj tvořivých dovedností překladatelů jsem použil výtvarné činnosti ve fázi přípravy na vytvoření cílového textu. Na cestě od výchozího textu k cílovému je několik důležitých kroků: uvědomělá četba originálu, předpřekladová interpretace, poznání sociokulturních kontextů obou kultur, znalost funkce budoucího překladu v cílové kultuře, jazykové a textotvorné kompetentní realizace cílového textu. Pro zdatřilé přeložení jakéhokoliv textu je určitá dávka tvořivosti nezbytná pro každého překladatele. Takovou tvořivost není jednoduché rozvíjet; chce-li zde použít výtvarné postupy, hodí se k tomu literární texty lépe než neliterární. Ilustrace literárního textu se stává výrazem intuitivního, neverbalizovaného pochopení výchozího textu.

2 Kapitola Ilustrace v přípravě na překlad textu vznikla jako dílčí výsledek v rámci grantu č. j. 3453/2005 Fondu rozvoje vysokých škol na rok 2005 s názvem Kurz tvůrčího překládaní.

Pro překlad básně Petra Hrušky *NIC* do němčiny jsme po seznámení s literárním kontextem dila jako druhý krok uskutečnili interlineární překlad. Potom každá frekventantka vytvořila vlastní ilustraci k básni, a to způsobem a technikou, které jí vyhovovaly. Text básně *Nic* je následující:

*Trásla s ním jak s podzimní větví: někdo tu je.
Ale když vstal a vedle rozsvítil, ukázala se jenom
spolehlivost věcí, jen rádio a vytažené maso
čekalo na ráno. Jen divizny stáby u zdi, jako muži
před hospodou za jasné noci.*

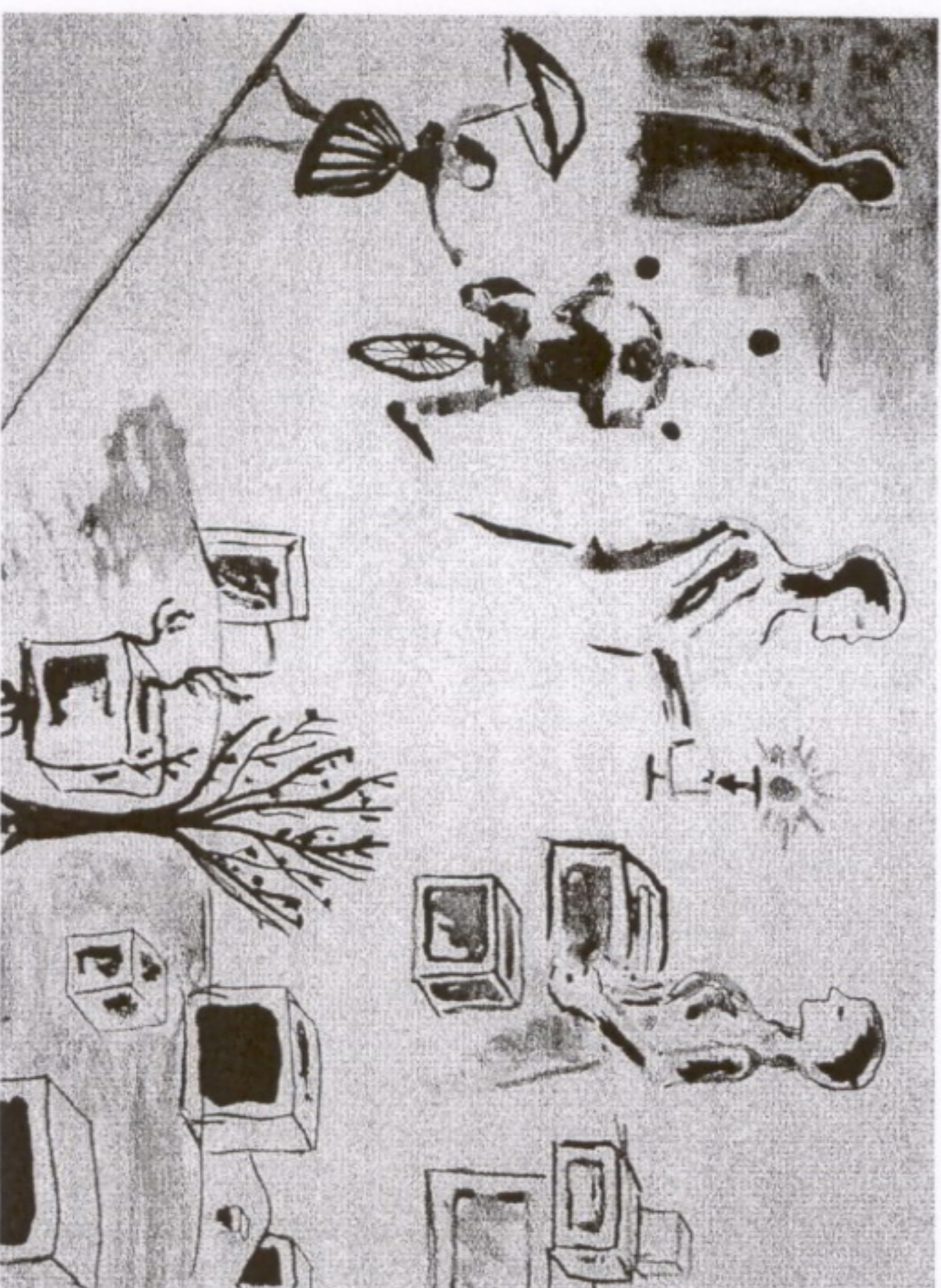
Lyrický text vypráví epizodu, kterou lze vnímat jako událost, jako krátký děj. Jak tedy několik obrázů vložit na jeden list? Jak vizualizovat celkový vjem básně? Některé překladatelky ilustrovaly básně sérií obrázků „komiksovým“, seriálovým způsobem: co věta, to obrázek. Jiné se soustředily na subjektivně dominantní básnický obraz, na vrcholný moment. Cílem bylo vyjádřit vlastní individuální vnímání básně neverbálními prostředky, odpovídající volbou barev, kompozicí a výběrem významných motivů. Každá studentka poté přeložila básně do definitivní podoby. Intuitivní vnímání básnického sdělení, kterému byl poskytnut prostor v převodu do obraznosti jiného kódování, mohlo nyní nalézt odraz v jazykové podobě překladu, v převodu do jiného jazykového kódu.

Pro posouzení výsledků této vyučovací metody je nezbytná také následná reflexe ve skupině tvůrců. Již výtvarné interpretace – ilustrace Hruškovy básně poukázaly na odlišnosti ve vnímání textu. Dalo se také pozorovat, že „popisnost“ v ilustracích, nebo naopak bohatší imaginace korelují s „popisností“, resp. bohatší imaginací, tzv. volností v cílovém textu.

Jedna překladatelka komentovala svůj akvarel tak, že již výchozí situace popisuje krizový partnerský dialog: „*někdo tu je*“ říká muži žena, která tím chce upozornit na sebe: „vníměj mne, někdo tu vedle tebe ještě je a ten někdo jsem já“. Proto jediné pestře bytosti, jejichž jasné barvy na sebe přitahují pozornost, jsou provazochodkyně a klaun. Skutečná obvyčejnost může a ženy je znázorněna velkými šedými siluetami. Veškerý další svět je zredukován na svou profánnost, klíčovým slovem se tu stává slovo *jen*. Hnědé krabice rozeseté po krajině v popředí jsou obrazem bezduchosti, obvyčejnosti, všednosti i malosti. Další vztah vyřeší jen zázrak – nastane-li taková nevšednost, nalezneme podobu i v ilustraci; pak může i krabice začít růst, v popředí už jedna raší. – Překlad této autorky, přestože se nedrží přesně slov výchozího textu, požadavek na tvořivý překlad naplňuje. Obsah je přetlumočen v duchu imaginativní vizualizované interpretace. Klíčovým slovem *jen* autorka nahradila i titul (místo *Nichis* stojí *Nur?*).

Nur?*Sie schüttelte ihn**Sie rief ihn**Sie spielte nur für ihn dieses Spiel**Hörst du mich? Jemand ist da...**Das Licht zeigte aber**nur die Zuverlässigkeit der Dinge**Nur das Radio und das herausgenommene Fleisch**die auf den Morgen warteten**Nur die Königskerzen**die an den Wänden standen**wie Männer vor der Kneipe in einer klaren Nacht**Niemand war da**Nur sie*

Obrázek i překlad Jany M. jsou názornou ukázkou nonverbální a verbální interpretace originálu, další kroky mohou vést ke zpřesnění konečné verze překladu. Autokorektivní, resp. zpětnovazební funkci plní v takovém kurzu setkání s výtvary dalších účastníků. Ve skupině každý může pozorovat, jak lze klást dírazy na různá místa textu, jak lze významy posilovat či zeslabovat volbou jemně nuancovaných prostředků cizového jazyka. Například větu „někdo tu je“ lze v daném kontextu básně přeložit různě příznakovými a intenzivními výrazy (např. jemand ist hier; jemand ist da; jemand ist doch da), o emfázi nemluvě.

Obrázek 4: Výtvarná interpretace básně NIC

V předpřekladové interpretaci může hrát roli také barevnost pracovní ilustrace nebo kompozice: v jiném obrázku zaujímá centrální pozici (i když ne ve zlatém řezu) červený obraz masa, žluté předměty rádia a měsíce jsou zahaleny sínem. Pro tuto autorku překladu se stává dominantním iritující obraz masa vyndaného z ledničky; překladatelka musí tomuto místu věnovat v následující fázi práce s textem zvýšenou pozornost.

Výtvarné činnosti lze na cestě k vytvoření textu používat především v etapách výuky tvůrčím dovednostem a jako součást rozvíjení tvůrčích postupů myšlení. Studenti vysoce hodnotí jejich relaxační účinek, v těchto fázích výuky se většinou pozitivně emočně naladí, zbaví se stresu, uvolní mozek pro samostatnou, vůlí neřízenou činnost, a to je pro další postup v bádání nebo hledání vhodných myšlenkových a jazykových spojení ne-smírně důležité.

4. Autoři, spojte se! aneb Přednosti tvůrčího psaní ve skupině

Psaní textů je ve většině případů individuální činnost. Autor totiž především mluví za sebe. Vyjadřuje svoje pocity, své názory a poznatky – ať už jde o prvomájový večer, o vztah k bližnímu nebo o význam alkaloidů v utváření středamerických jazyků.

V cyklu přednášek českých básníků, prozaiků a publicistů, pořádaném v akademickém roce 2003/2004 Ateliérem tvůrčího psaní na Filozofické fakultě MU, zdůrazňovala většina spisovatelů, že psát se musí naučit každý sám, že návody a rady jsou jen velmi obecné. – Skutečnost, že tvůrčí psaní se na vysokých školách stává součástí základní výuky studentů, nás přesvědčuje, že psát se učít lze a navíc se to můžeme učit ve skupině společně s ostatními. Kurzy tvůrčího psaní využívají s úspěchem právě dynamiky malé skupiny: skupina je stimulatorem k práci („když píšou ostatní, nesmím zůstat pozadu“), skupina vytváří prostor pro kooperaci („zkusíme to napsat spolu“), skupina poskytuje zpětnou vazbu („jak byste to řekla vy?“ nebo „nerozumím ti, nedalo by se to vyjádřit jinak?“). Skupina či dvojice, trojice autorů se může spojit k řešení úkolu, který by jedinec řešil pomalu a déle (tzv. myšlení nahlas). Mozkové bouře brainstormingových sezení se v různých variantách s úspěchem užívají pro řešení „zápletek“ příběhů i odborných úkolů.

Techniky brainstormingového typu

Při vedení studentských prací se setkávám s tím, že někdy text ustrne na mrtvém bodě. Pisatel má pocit, že všechno už řekl, a neví, co by měl psát dál. Jeho text ale zdaleka nepůsobí jako vyčerpávající pojednání tématu,

autor je tématu ještě mnohé dlužen. Autor i text potřebují nové impulzy. – Pro takové situace se jasně osvědčuje přednost kolektivních kurzů. Účastníci kurzu napíší své téma na čisté papíry a nechají je kolovat. Každý připiše k cizímu tématu svoje nápady a autor tématu je může zapracovat do své práce jako nové, interdisciplinární podněty. Technika je známá pod názvem brainwriting-pool a je možno ji obsahově i metodicky variovat. Skupina např. může řešit společně téma a účastníci se v dalších kolech mohou sdružovat podle diferencovaných stanovisek k řešení problému do menších skupin atd.

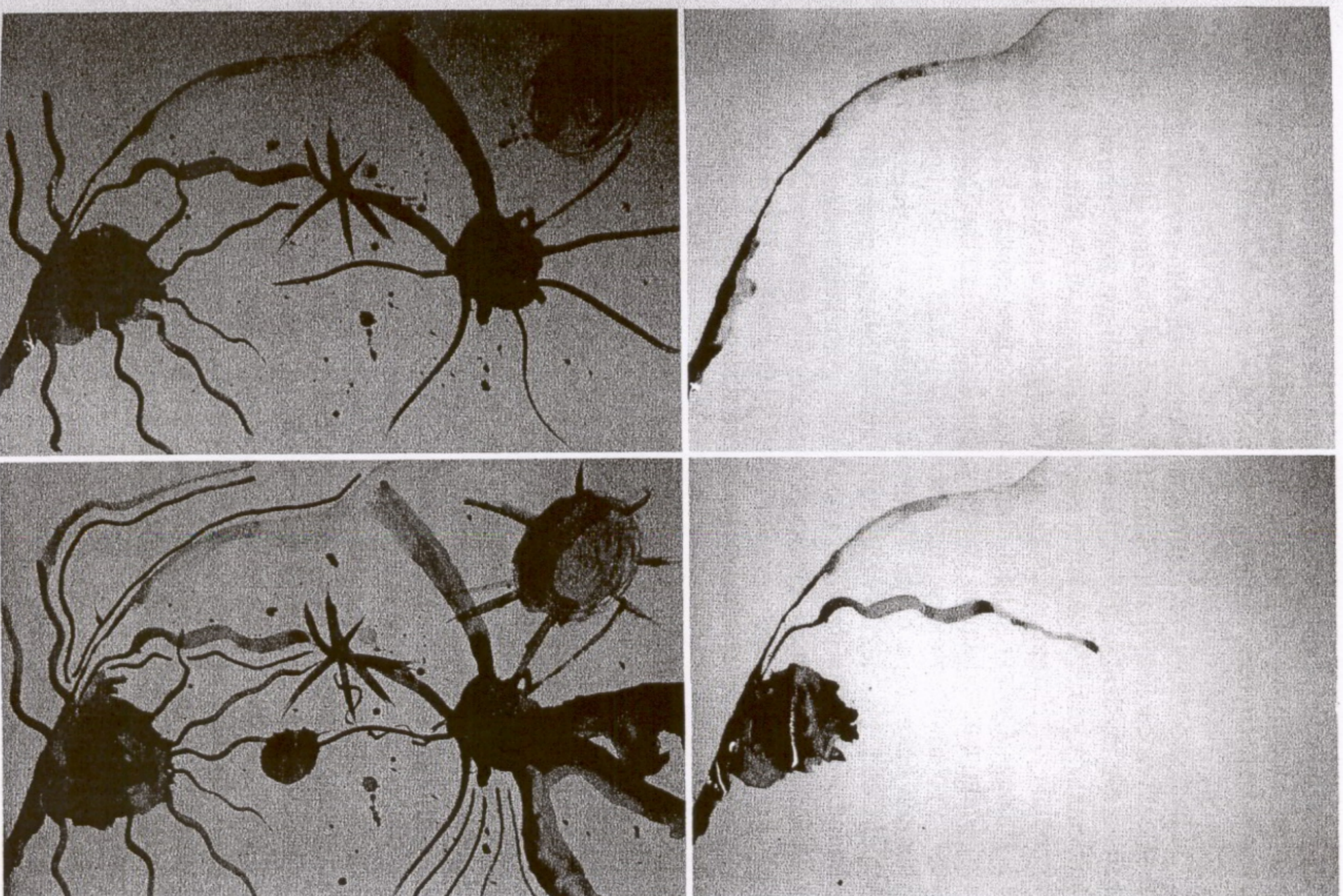
Techniky asociací: kolektivní text a kolektivní malba

Cvičení slouží k nácvičku dovedností důležitých pro kolektivní autorství. Pro tvorbu kolektivního textu si domluvíme slohový postup, např. vyprávěcí, který mají všichni dodržovat. Na volné listy papíru napíšeme jednu stejnou větu. Listy kolují mezi pisateli, kteří rozvíjejí naznačený příběh vždy jednou větou; další větu smějí připsat, až list oběhne všechny účastníky.

Na kolektivním textu můžeme dobře ukázat, jak, v čem a kde konkrétně jsme s dalšími pisateli spolupracovali a kde nikoli. Všimáme si tu, jak kdo respektoval jazykový styl a žánr, kdo jak přispěl k rozvíjení tématu, kde se zřetelně projevily schopnosti improvizace atp. Text psaný způsobem „co věta, to jiný pisatel“ zřetelně odhalí autorskou schopnost empatie, dovednosti stylizační, ochotu přijmout naznačený styl, či potřebu vybočovat a provokovat. Rozvoj těchto dovedností je důležitý např. pro týmovou práci na rozsáhlém odborném textu, studii či zprávě o projektu, pro úspěšnou kooperaci na scénáři apod.

Obdobně dovednosti lze pozorovat na malbách a kresbách vytvořených podle stejného pravidla: každý kreslí (či maluje) např. jen jednu minutu, jen jeden motiv. Obrázky takto vytvořené vykazují stejné charakteristiky stylové jednoty, resp. nejednotnosti, motivické soudržnosti či nesoudržnosti jako texty. Není třeba speciálního výtvarného či výtvarněteoretického školení pisatelů, aby v následující reflexi a diskusi autoři odhalili základní charakteristiky vytvořených děl. Záměrně používáme techniky malby nebo kresby, nepřipouštíme techniku koláže. Tím se zřetelně vyjeví nedodržení tématu v obraze, nevhodnost míšení výtvarných materiálů (akvarel s křídou, pastel s plástelínou), přemalovávání motivů apod.

Někdy se kolektivní dílo podaří, jindy je text či artefakt takzvaně „každý pes – jiná ves“. Takovému textu chybí téma, vnitřní motivace jednáni a reakcí postav, pointa je buď nepřesvědčivá, „falešná“, nebo absentuje. Textu lze ještě někdy pomoci: pointu lze přepsat, některé věty lze škrtnout a přestylizovat. Nepodařenému obraze ale již pomoci většinou tak snadno nelze. Co bylo přemalováno, nelze vzít zpět. Záměrně nemalujeme na

Cyklos obrázků č. 5A, 5B, 5C, 5D zachycuje postupné fáze vznikání kolektivní malby Slunce.

sklo: malba či kresba je vždy na papíře. Vyznění již nezměníme. Z didaktických důvodů lze celý proces vznikání obrazu dokumentovat fotografováním jednotlivých fází vzniku. Tak si můžeme všimnout, kde došlo ke zlomu, k „pochybení“, k nevhodnému stylovému vybočení.

Je jisté vhodné vyzvat frekventanty kurzu tvůrčího psaní k reflexi obou uměleckých činností a artefaktů. „Při tvorbě se snažíme dát srozumitelně najevo své myšlenky, aby na nás ostatní mohli navázat,“ napsala si jedna studentka. A jiná: „Neočekávat pokračování textu či obrázku tak, jak bych to udělala já.“ Poznatky svědčí o prohloubené introspekci a snad poslouží i k poučení. Cvičení se hodí také na to, abychom poukázali na rozdílnost verbálního a neverbálního vyjadřovacího kódu. Pisatelé přiznávají „úspornost“ výtvarného projevu, místo mnoha slov stačí použití vhodné barvy, vhodnou linku, čáru, obraz. Zajímavé diskuse bývají kolem abstraktního vyjadřování, pro něž bývá verbální kód sledován přesnějším. Tady je vhodné, když lektor upozorní i na výhody grafického znázornění, užívané zvláště v odborných a esejistických textech.

Techniky variací: písemné redakce na jiné studentské texty

Když už je text třeba v první verzi hotov, můžeme jeho kvality opět prověřit se studenty v kurzu za pomoci různých cvičení. Autor svůj text předloží ostatním, kteří na něj reagují podle rozličných pokynů: např. Shrň jednou větou obsah předloženého textu – tím prověříme, jak srozumitelně je sdělení formulováno. K cizímu textu se ostatní pokusí formulovat klíčové slovo autorova tématu – to je další způsob prověření srozumitelnosti. Studenti by si tak měli navyknout získávat snadno zpětnou vazbu na své texty i od jiných čtenářů než jen od vedoucího své práce.

Kooperaci na tvorbě textu lze také navičovat psaním v páru nebo ve trojici. K předloženému textu spolužák například vyhotoví společně shrnutí, nebo zkrácenou verzi, výpisek nebo třeba kritickou poznámku. Pisatelé si cvičí dovednost najít podstatu sdělení, dovednost precizně formulovat myšlenky, bez mlžící bezobsažné vaty, bez kliše a frází. Spolupráce na poli tvorby textu vyžaduje zvýšenou soustředěnost na obsah a jeho formální, hlubší empatii a větší toleranci, slává se tedy i současná sociálního učení. Kurzy využívající technik tvůrčího psaní jsou pro to jedinečným prostorem.

Co nového v přírodních vědách

Jak vznikají nádory?

JANA ŠMARDOVÁ A JAN ŠMARD A JR.

Motto: „Všichni pronásledovatelé démona nádoru v minulém století museli být fascinováni předněm svého pronásledování a zároveň museli cítit frustraci z jeho neuchopitelnosti. Se vstupem do nového milénia máme naději, že démon bude nakonec uchopen a že na základě tohoto uchopení najdeme způsob, jak ho přemoci.“

(Alfred G. Knudson, 2000)

Zdravý mnohobuněčný organismus představuje harmonické společenství velkého počtu buněk, z nichž každá má svou funkci, kterou vykonává ve vymezeném čase a vymezeném prostoru dané tkáni pro maximální užitek celé buněčné populace. Jednotlivé buňky daného organismu spolu nesoutěží, ale vzájemně se podporují a spolupracují, aby jejich existence byla pro jejich nositele užitečná a neznamerala zátěž. Buňky představující pro tělo potenciální riziko, např. z důvodů poškození, infekce nebo přílišného stárání, jsou včas eliminovány procesy programované buněčné smrti.

Každý živý organismus je vystaven účinkům vnějšího prostředí, které mohou být značně proměnlivé. Aby i za těchto okolností organismus úspěšně obstál, je vybaven schopností monitorování stavu vnějšího prostředí a schopností přizpůsobit své chování jeho aktuálnímu stavu. Příjem vnějších signálů, jejich zpracování a přenos do vnitřního prostředí buňky, integrace s jinými signály a indukce buněčné odpovědi jsou velmi komplexními procesy. Jejich případná porucha může představovat značné riziko, jímž je v případě lidských nebo živočišných systémů možnost vzniku rakoviny.

Nádory vznikají porušením základních pravidel „sociálního“ chování buněk organismu. Pro organismus nepředstavuje vážné riziko, pokud se jednotlivá buňka nahodile nezachová správně. Ale potenciálně nebezpečná situace nastává tehdy, dojde-li v jedné buňce ke genetické změně, která buňce dovolí přežít, rozdělit se a tak produkovat dceřiné buňky s podobně asociálním chováním. Organizace tkáně nebo i celého organismu tak může být rozvrácena postupně expandujícím klonem abnormálních buněk.